

In de serie verkennende gesprekken met Prof. Dr. Victor Westhoff blijkt voortdurend hoe centraal de relatie natuur-mens in zijn leven en werk staat. U hebt reeds kunnen lezen, hoezeer zijn boeddhistische levensvisie bij hem die relatie beïnvloedt. Reeds in 1971 koppelde hij natuurbehoud en Boeddhisme in zijn boekje "Natuurbehoud en Milieubeheer: Metta en karuna".

In vele publicaties en gedichten van zijn hand lezen we expliciet of tussen de regels door wat hij bedoelt met "eenheid tussen mens en Natuur*". Door de woordkeuze en wijze van formuleren zien we dat ook zijn wetenschappelijk denken en zijn 'leven in dienst van het natuurbehoud' doordrongen zijn van dit eenheidsbesef.

Er lijkt geen fundamenteel gezichtspunt binnen het gebied van Natuur, Natuurbehoud en Natuurbeheer te bestaan of de grootvader van de Nederlandse natuurbescherming heeft er zijn verhelderend licht wel over laten schijnen.

Gesprekken met Prof. Dr. Victor Westhoff

Deel 3: De ontdekking en beleving van de schoonheid van Natuur en landschap houdt tegelijkertijd de eerste aanzet tot natuurbehoud in.

Ben J. Veld

Geen lied of wel een vogel die het zingt

Geen stof of wel een meester die haar dwingt

Maar hoe het leven tot een beeld te kneden

waar beeld na beeld het vorige verdringt.

Victor Westhoff

- De Taoïstische levensbeschouwing kent het begrip woe-wei, het niet-handelen. Is dat een begrip dat te hantelen is bij het natuurbeheer en bij het omgaan met wilde planten in natuurlijke tuinen, parken en plantsoenen?

"Je kunt het Taoïsme niet begrijpen zonder begrip van de polaire tegenstelling tussen tao en té. Tao is het onbenoembare, unieke beginsel in de wereld, waar alles van uitgaat en té, is de emanatie ervan, de daadwerkelijke vormgeving. Tao kan niet bestaan zonder té, nee tao zou ondenkbaar zijn zonder té moet ik zeggen. En té kan niet bestaan zonder tao. Té is wat je 'de tienduizend dingen' kunt noemen, zoals in de Chinese filosofie gedaan wordt. Nu is het mogelijk, en ook gewenst, om te leven in overeenstemming met tao. De mens kan daar bewust van afwijken, want de mens heeft een vrije wil. Maar als hij dat doet, dan vervalt hij in kwaad, ellende en narigheid en is hij niet in tune with the infinite, zoals de westerse mysticus Ralph Waldo Tri-

ne dat genoemd heeft. Je moet dus eigenlijk in harmonie met het oneindige zijn. Ben je dat niet, dan glijd je af naar een lagere staat van leven.

Vanuit deze tegenstelling moet je die andere tegenstelling woe-wei en yoe-wei zien. Woe-wei is leven in overeenstemming met tao en yoe-wei is er van afwijken.

Woe-wei vertalen met niet-handelen is onjuist. Niet-handelen zou betekenen dat je op je rug gaat liggen en het verder wel gelooft. Woe-wei is wel degelijk handelen, maar handelen in overeenstemming met tao, d.w.z. handelen in overeenstemming met de natuurlijke aard der dingen. Een hutje bouwen en van daar uit een beetje landbouw bedrijven, in contemplatie met de Natuur leven, dat is zeker woe-wei. In moderne westerse termen gezegd: alle kleinschalige, milieuvriendelijke landbouw is woe-wei.

Yoe-wei is het tegendeel. Een Bijlmeer uit de grond stampen, grootschalige landbouw met stromen gier en het

HS is Homo sapiens Tekening.: A. Veld

verpesten van alles wat in de natuur waardevol is, dat is yoe-wei.

Je moet die begrippen ook zien vanuit het feit dat de Chinezen in de eerste plaats boeren zijn. De begrippen woe-wei en yoe-wei hebben in de praktijk vooral te maken met de omgang met het land (wij noemen dat, typisch Ne-

* Bij "Natuur" in algemene zin, gebruikt Ben Veld in deze artikelenserie de hoofdletter 'N' als verwijzing naar de spirituele dimensie van de natuur.

derlands, 'het platteland'; de Engelse respectievelijk Franse termen 'the countryside' en 'la campagne' zijn mooiere woorden daarvoor). In die zin is tuinbeheer zoals wij dat zien, omgang met de Natuur, zoals wij die wenselijk achten woe-wei. Yoe-wei is alles wat daar tegenin gaat. Yoe-wei is de hogesnelheidslijn, de lijn door de Betuwe heen, kortom alles wat de Natuur kapot maakt. Uitbreiding van Schiphol, vijfhonderd miljoen aan de universiteiten onttrekken, alles wat het kabinet zo belangrijk vindt, is yoe-wei."

- Lao Tsé zei: "Iets is alleen iets dankzij al het andere". Zouden we Lao Tsé als de eerste ecooloog mogen beschouwen?

"Nee, dat zou ik niet durven zeggen. Lao Tsé was een taoïstische meester. Een ecooloog is een wetenschappelijk onderzoeker van de relaties tussen organismen en hun specifieke milieu en tussen ecosystemen en milieu. Lao Tsé onderzocht de Natuur niet, hij was een wijsgeer.

Zou je Lao Tsé dan een natuurbeschermer kunnen noemen? Nee, ook niet. In die tijd was natuurbescherming onbestaanbaar en onnodig. Wel was Lao Tsé een mysticus, in die zin, dat hij de eenheid van alle leven en alle niet-leven op aarde inzag. Daar wijst die zin ook op. Maar je kunt niet zeggen dat een mysticus een ecooloog is. Het is wél waar dat één van de wortels van het natuurbeheer de mystieke eenheidsgedachte met de Natuur is. Maar je mag het niet omkeren."

- Hij bedoelt, dacht ik, dat iets zijn betekenis ontleent aan al het andere en dat al het andere zijn betekenis ontleent aan dat ene.

"Zeker, dat is de polariteit tussen tao en té."

- En dat is voor mij ook het wezen van de betekenis van de wetenschap van de ecologie, dat je beseft, dat al die relaties bestaan, dat de natuur niet een optelsom is, maar een geheel van samenhangen, van relaties. Ik dacht dat Lao Tsé dat begrepen heeft. Vandaar dat ik op die vraag kwam.

"Nee, ik vind niet dat je dat zo kunt stellen. Wat je zegt is wel waar, maar dan zeg ik: Lao Tsé is een mysticus die

de eenheid van de dingen doorzag en de samenhang daarvan. Maar daarom kun je hem nog geen ecooloog noemen. Nogmaals: een ecooloog is een onderzoeker."

- Milieufilosofie en Natuurfilosofie, is dat hetzelfde? De begrippen worden voortdurend door elkaar gebruikt. Soontjens noemt zijn boek "Natuurfilosofie" en de boeken van Achterberg heten "Milieufilosofie". Achterberg bedoelt echter Natuur!

"Het woord milieu wordt steeds weer in de verkeerde zin gebruikt. Milieu betekent oorspronkelijk: de omgeving die voor een bepaald soort organisme noodzakelijk is en toereikend om zijn bestaan te verwerklijken.

Het milieu van de donkere ooievaarsbek (*Geranium phaeum*) is heel anders dan het milieu van het driedoornig stekelbaarsje of van een mens of van een bruine kikker. Iedere soort heeft zijn eigen milieu. Om de een of andere onbegrijpelijke reden - ik heb het niet kunnen traceren - is het woord plotseling populair geworden in de zin van 'het milieu van de mens'. Als men het heeft over 'het milieu' dan bedoelt men het milieu van de mens. Zuivere lucht, zuiver water enzovoort. De planten en de dieren tellen dan niet meer mee.

De levende Natuur is het totaal van planten en dieren; en onder milieu verstaan we in de wetenschap de speciale omgeving van iedere plante- en elke diersoort, maar in het populaire spraakgebruik bedoelt men er nu het milieu van de mens mee. Milieufilosofie behandelt dan de vragen hoe het met het milieu van de mens gesteld moet zijn terwille van een optimaal bestaan. Men komt daarbij ook wel de merkwaardige term 'leefmilieu' tegen; alsof er ook een sterfmilieu zou bestaan!

Natuurfilosofie beschouwt alle levende wezens en de niet-levende Natuur."

- Het lijkt erop dat onze samenleving de mogelijkheid krijgt voor een bepaald gebied de gewenste natuur, bepaalde soorten landschappen te kiezen. Het democratisch landschap wordt dit wel genoemd (Harms en de Visser, 1992). Waar moeten we de nieuwe natuur ontwikkelen en wat voor nieuwe natuur stellen we ons daarbij voor?

"Daar moet ik om lachen. Er is toch meer begrip nodig en tenminste een minimale kennis van zaken! Volgens sommige lieden is er 'oude natuur' en 'nieuwe natuur' en nieuwe natuur is wat men denkt te kunnen maken.

Het idee van *natuurontwikkeling* houdt in, dat je bepaalde levensgemeenschappen kan doen ontstaan door daarvoor geschikte milieus te creëren. Dat is waar voor sommige typen levensgemeenschappen, n.l. de pioniervegetaties; jonge begroeiingen, die aan het begin van hun ontwikkeling staan.

Maar wij kunnen helemaal geen Natuur maken. We kunnen nog geen vleugel van een vlieg maken! Wél kunnen we de omstandigheden voor pioniervegetaties creëren. Als je ergens in een gebied een plas graaft, dan zal daar wel een begroeiing komen van waterplanten en riet. Aan de kust kun je door dijken aan te leggen nieuwe kwelders en zandplaten laten ontstaan. Daarop krijg je dan nieuwe begroeiingstypen. Een voorbeeld is de stuifdijk van de Boschplaat op Terschelling. Waar vroeger een kale zandvlakte was, is een dichte begroeiing ontstaan die een grote natuurwaarde heeft. Maar je kunt niet elke plantengemeenschap op die manier doen ontstaan. Dat je kunt kiezen wat je wilt hebben is onzin. Het begrip "democratisch" kun je in dit verband al helemaal niet gebruiken.

Je kunt bijvoorbeeld onmogelijk een hoogveen uit de grond stampen. Een hoogveen is het resultaat van tienduizenden jaren samenwerking tussen omgeving en plantengroei, waardoor een vegetatietype is ontstaan met een organisch gegroeide metersdikke bodem, waarop een plantendek leeft, dat in eenheid is met de ondergrond. Maar ook een heideveld kun je niet maken. Je kunt wel hei zaaien, maar de heide als landschap is een door eeuwen heen gegroeide levensgemeenschap met een heel speciaal bodemprofiel. Zo is een geheel ontstaan van planten en dieren en bodem dat je niet zomaar even kunt gaan maken. Bossen dan? Ja, je kunt een dennen- of populierenplantage aanleggen. Maar een echt bos, zoals een eiken-haagbeukenbos, bijvoorbeeld in Zuid-Limburg, maar ook elders, ook de eiken-berkenbossen van de Veluwe, zijn het resultaat van eeuwenlange samenwerking van plantengroei, klimaat-

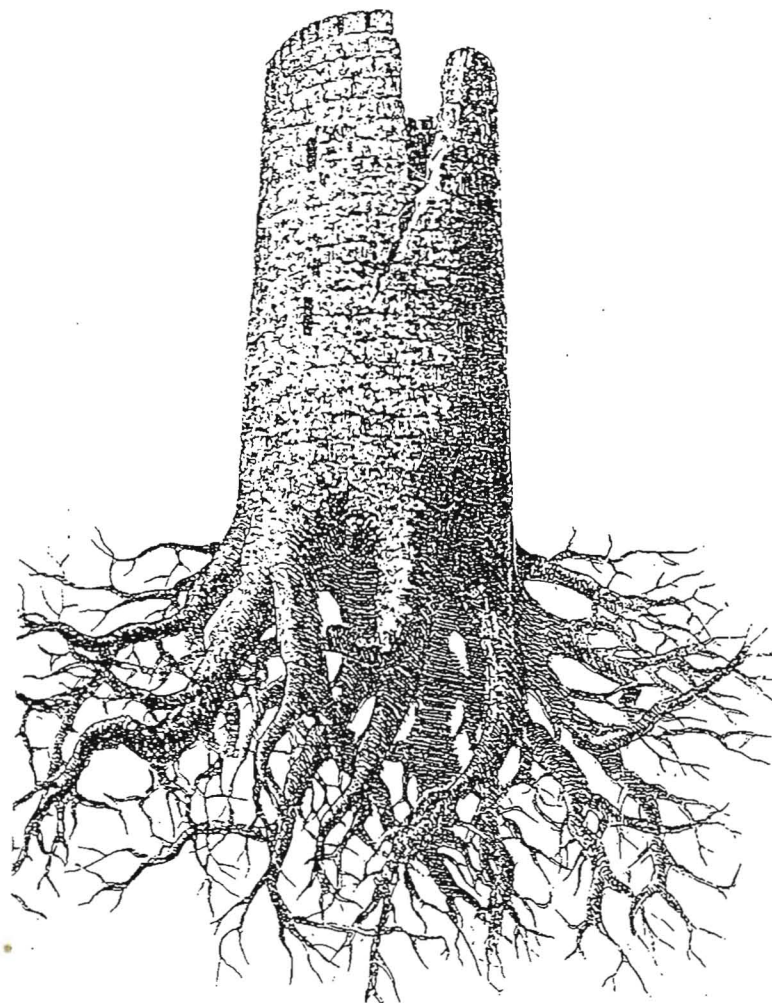
factoren, bodem en mens. Kijk naar het Amsterdamse Bos. Dat is aangeplant. Ik wil er niets kwaads van zeggen, de bomen zijn prachtig opgegroeid en het is een genoegen om er te wandelen. Maar een bos is het nog niet. Het is een verzameling bomen, er groeit nog maar weinig onder, behalve waar de heemtuin in de buurt is. Van daaruit zijn in de onmiddellijke omgeving de planten wel verwilderd, in dichte populaties, zij het heel anders dan in een natuurbos. Maar een echt bos wordt het misschien in nog geen duizend jaar.

Wat is er dan wel mogelijk? Aan de kust kun je kustlandschappen doen ontstaan. In het binnenland kun je plassen graven, maar in het moderne cultuurlandschap krijg je dan alleen vegetatietypen van voedselrijke milieus, geen begroeiingen van voedselarme milieus. Die overwogen vroeger in Nederland verreweg; wel meer dan driekwart van het oppervlak van Nederland was voedselarm natuurgebied, dat rijk aan soorten was. Daar zijn de eindstadia van de laagveenmoerassen, de blauwgraslanden (vochtige schrale hooilanden), de heidevelden, de schrale droge graslanden zoals die langs de rivieren voorkwamen op de rivierduintjes, de hooimoerassen, zoals je die in Twente en de Achterhoek veel had, veelal beekbegeleidende vegetatietypen. Die vereisen voedselarme. Er is geen sprake van dat je dat kunt doen ontstaan in voedselrijke omgeving."

Kan het dan helemaal niet? Jawel, maar alleen met voldoende kennis van zaken. Kun je kiezen? Je hebt niet te kiezen. Je moet weten wat je doet. Wat onze goede natuurbeheerders doen in Twente, de Achterhoek en elders, die

weten precies welke biologische voorwaarden er nodig zijn om natuur te doen terugkeren, om herstelbeheer uit te voeren.

Daarvoor is o.a. nodig, dat in een gebied met reliëf kalkrijk grondwater zich door de bodem heen beweegt en overweegt boven het zure regenwater,

Naar: gravure van de Belgische schilder René Magritte. Unesco Koerier, nov. 1980.

De cultuurmonumenten die wij van onze voorvaders hebben geërfd en de Natuur waarin en waardoor wij leven zijn als het ware de wortels die de mensheid voeden. Tot diep in de aarde reikend, is dit wortelgestel samengesteld uit alle vroegere of huidige culturen, het algemeen erfgoed der mensheid.

dat van boven komt met de zure neerslag. Dus als je het grondwaterregime kunt herstellen en als je dan bovendien de met mest vervuilde, de met fosfaat verzadigde bovengrond afgraaft, dan kun je in heel korte tijd natuur doen ontstaan, speciaal in gradiëntsituaties. Maar dan moet je die voorwaarden goed in acht nemen en die moeten ook in de topografie en de hydrologie van

het landschap gegeven zijn. Ik heb in 1994 een maïsakker gezien, waar het vorige jaar nog maïs groeide en waar door zorgvuldig beheer, afgraven en herstel van het goede waterregime, nu de mooiste en zeldzaamste plantjes groeien.

Denk maar niet dat je dat overal in Nederland wel even voor elkaar kunt krijgen. Dat we vrij zullen zijn in wat voor natuur we zullen "maken" is onzin. Dat is een bedenkfel van mensen aan bureaus die helemaal niet weten, dat iedere plantesoort een ander milieu nodig heeft."

- Zat daar nog voldoende zaadkapitaal in de grond, ondanks alle bemesting en gif?

"Ja, gelukkig wel!"

- Dit verhaal geeft hoop op herstel mogelijkheden voor sommige gebieden in Nederland! Het leert trouwens ook heel wat over de beperkingen en mogelijkheden bij de aanleg van nieuwe natuurrijke tuinen, plantsoenen en parken!

"Jazeker. Heel belangrijk hierbij is dat je een referentiekader hebt, je moet weten wat er vroeger gestaan heeft.

Daarvoor hebben we in Nederland nu het project "Oude gegevens plantengemeenschappen" opgezet. Er zijn in totaal 50.000 plantensociologische opnamen verzameld; die zijn vervaardigd sinds 1925, en opgeslagen in het databestand in de computer. Daarvan kunnen we dus gebruikmaken, als we willen weten wat er op een bepaalde plaats geweest is en wat je bij goed beheer nog kunt verwachten."

naar Kwan Yin 1897

In zijn werkkamer omringt professor Westhoff zich met dingen van grote schoonheid en symboliek. Zo staat op een tafel een wit porseleinen beeldje van de Chinese godin Kwan Yin, godin van het oneindig erbarmen. Van oorsprong wellicht een voor-boeddhistische godheid. Rond het beeldje zijn fraai gerangschikt een plant, stenen, kristallen, een Indiaans mandje, een kaars in een Joodse kandelaar, kikkers, een pad, versteend hout en een plakaat barnsteenkleurig mos.

- In 1949 gaf U nog een aantal richtlijnen voor het uitzetten van zeldzame planten. Ik neem aan dat U dat nu niet meer zou doen. In Tsjechië trof ik dit voorjaar een weide aan waar wel 100 trolliuspollen waren uitgestoken. Wordt het, nu overal inheemse planten in openbare beplantingen worden toegepast, niet tijd om richtlijnen voor wildeplantenkwekers op te stellen?

"We zijn tegen het uitzetten van soorten in natuurreservaten, van soorten die daar niet voorkomen. Ik heb het nu niet over herintroductie, dat is een ander, technisch probleem. Maar daarmee ben je er niet. De meeste natuur bevindt zich niet in natuurreservaten."

- Kan het daar dan wel?

"Dat heb ik uitgeplozen. Je kunt verschillende categorieën onderscheiden, van tuin tot natuurreservaat. Eerst de tuin. Daar bestaat het probleem niet, want in een tuin kun je in principe zaaien en planten wat je wilt,

binnen door de Natuur bepaalde grenzen.

Ten tweede de grote landgoederen. Dat zijn eigenlijk tuinen, maar van oudsher, al in de zeventiende eeuw, met uitheemse soorten, die er nu een heel natuurlijke indruk maken en die we stinzenplanten noemen. Hier kun je het gebruikelijke beheer rustig voortzetten. Het is geen natuurreservaat en ook geen kleine tuin, een tussenvorm. Het zou dwaas zijn om te zeggen dat daar de exoten weg moeten. Een nieuwe soort aanbrengen kan in bepaalde omstandigheden heel aardig zijn. Ik heb dat op diverse plaatsen ook geadviseerd.

Dan het openbaar groen. Waar vroeger wilde planten werden doodgespoten, is het tegenwoordig mode geworden inheemse wilde planten uit te zetten. Daar zie ik geen bezwaar, maar wel uitkijken voor soorten die zich ongebreideld uitbreiden en een plaag gaan vormen. En wel rekening houden met de ecologische omstandigheden!

Verder de natuurontwikkelingsterreinen. Als je de enorme verarming van de natuur wilt tegengaan, wat kun je dan wel doen? Daarover zegt het Natuurbeleidsplan: corridors aanleggen. Corridors moeten natuurgebieden met elkaar verbinden. Die betekenis vind ik zwaar overdreven. Ze zijn wel zinvol voor kleine zangvogels en kleine zoogdieren, zoals marterachtigen en muizen. Maar voor planten? Een voorbeeld. De bosanemoon groeit op oude, humeuze, niet bemeste bosgrond. Denk je dan dat die anemoon een ander natuurgebied bereikt via een corridor op zwaar bemeste landbouwgrond? Tot in lengte van jaren niet! Hij kan er niet leven. Het werkt niet. Insekten dan? Ook dat werkt niet zonder meer. In Groningen is daar onderzoek naar gedaan. Hommels vliegen zelfs niet over een sloot heen. Lang niet alle insecten vliegen over een corridor, de meeste kevers niet. En slakken helemaal niet. Met onze menselijke maatstaven lijkt de gedachte van corridors zo verleidelijk en redelijk. Maar is de betekenis goed onderzocht? Wat je wel kunt doen is de verspreidingsvectoren bevorderen. Een mooi voorbeeld is het beheer van de kalkgraslanden in Zuid-Limburg. Die zijn steeds verder in kwaliteit achteruitgegaan. Hoe moet je

die beheren? Precies nagaan hoe het vroeger gedaan werd. Schaapskudden trokken er in het voorjaar rond, bleven een week in het gebied, graasden het kaal en trokken dan verder. Maar die schapen waren er niet meer. Henk Hillegers is er in geslaagd het verdwenen mergellandschaap terug te fokken en schakelde een kudde daarvan bij het beheer in. Dat leidde tot een fantastisch herstel van de krijthellinggraslanden. Bovendien nemen de schapen aan hun vacht diasporen mee, dus de zaden worden verspreid. Voor de verspreiding door de wind bepleit ik de aanleg van z.g. zaadbrontuinen. Maar daarover de volgende keer!"

We willen eindigen met een gedicht van Victor Westhoff, waarin de onmiddellijke ervaring van de wezenlijke elementen in het bestaan overweegt boven verstandelijk gemotiveerde leefregels, geformaliseerde zedeleer. Goethe bracht dit in zijn "Faust" als volgt onder woorden: "Grau, teurer Freund, ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum."

Ethica

Wat goed heet is mij snel teveel:
een onbegrepen werelddeel.

Ik vraag naar liefelijk en schoon,
niet naar ethiek en 's werelds loon.

Een stille tuin, een wolkenlucht,
een vogel roepend in de vlucht,
een dauwdrop fonk'lend in het gras,
de bloei van een verjaard gewas,
het spel van een vergeten kind,
het tegenspel van zon en wind -
daarbij wordt iedere moraal
een ijdel en verbleekt verhaal.

Victor Westhoff

Ben J. Veld is o.a. mede-initiatiefnemer van de Werkgroep Ecologische Tuinen Arnhem. Hij geeft ook regelmatig lezingen en advies op het gebied van de stedelijke ecologie.

Zijn adres: Parkstraat 72, 6828 JL Arnhem. Tel: 085-450786.
